

МАТЕРИЈАЛИ

Ристо ХРИСТОВ

НЕКОЛКУ ДОКУМЕНТИ ЗА НЕРАСЧИСТЕНИТЕ ИМОТНО-ПРАВНИ ОДНОСИ ВО ЗЕМЈОДЕЛСТВОТО НА ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЈА ПО ЗАВРШУВАЊЕТО НА ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Балканските војни (1912—1913) и Првата светска војна (1914—1918), во кои буржоазиите на соседните балкански држави (Бугарија, Грција и Србија) дефинитивно успеале да извршат распарчување на Македонија, катастрофално се одразиле врз земјоделството и на Вардарска Македонија. Покрај постојаните реквизиции на храна, орудија и добиток што завојуваните страни ги вршеле за потребите на своите војски, со кои било упропастувано стопанството и истоштувани основните маси од градовите и селата на Македонија, поседите останувале необработени и запуштени исто така и поради мобилизирањето на работоспособното население во редовите на бугарската и српската војска¹⁾.

Врз земјоделството негативно се одразило и нерешеното аграрно прашање. Сопственици на крупните имоти и на најплодната земја и натаму биле чифликсајбиите, припадници на турската нација, кои во многу случаи пред сознанието дека ќе ја напуштат Македонија ги оставале своите имоти необработени и незасеани. Македонските земјоделски производители располагале со ситни поседи и неплодна земја. За обработу-

¹⁾ За положбата на земјоделството во Вардарска Македонија во овие години поопширно види: Глигор Тодоровски, Извештај за Битолскиот округ од 1913 година. „Историја“, год. X, бр. 1, Скопје, 1974; Љубен Лапе, Охридскиот округ во 1914 година, „Гласник“ на ИНИ, год. XIII, бр. 3, Скопје, 1969; Глигор Тодоровски, Српски извори за историјата на македонскиот народ 1913—1917. Скопје, 1981; Крсте Битолски, Положбата во Вардарска Македонија за време на бугарската окупација (1915—1918), „Гласник“ на ИНИ, год. IV, бр. 1—2, Скопје, 1960, Александар Апостолов, Еден извештај за Кумановскиот округ непосредно по меѓусојузничката војна, „Гласник“ на ИНИ, год. XVII, бр. 3, Скопје, 1973.

вање на чифлиците, најчесто под услови коишто им обезбедувале половина од приходите (наполица) селаните кои немале земја или ја немале доволно не биле заинтересирани, уште повеќе и со оглед на фактот што очекувале војните и истерувањето на Турците да им донесат праведна распределба на земјата.

Селанството во Вардарска Македонија не морало многу да чека на своето разочарување. Властодржките на Србија, кон која по завршувањето на војните бил припоен овој дел на Македонија, поради своите тесни класни интереси не само што се покажале неспособни да го решат аграрното прашање, туку наскоро по заграбувањето на Вардарска Македонија започнале нејзина колонизација, настојувајќи со населување на семејства од другите краеве на земјата да го изменат националниот состав на населението и да извршат денационализација и асимилација на македонскиот народ. Поради тоа македонските селани, кои според своите материјални можности уште од порано започнале да ја откупуваат чифличката земја, во изменетите услови по Балканските војни и за време на Првата светска војна, разочарани од новата власт која не пристапувала кон поделба на земјата, насилно ги заграбувале имотите на турските поданици кои ја напуштале Македонија, а тие самите ги обработувале.

По завршувањето на Првата светска војна и создавањето на Кралството СХС прашањето за имотите на турските поданици кои ја напуштиле Вардарска Македонија се поставило уште поостро. Српската власт настојувала имотите кои останале без сопственици да ги земе во државна сопственост, препорачувајќи им на своите органи на теренот да ги убедуваат селаните дека овие имоти ќе влезат во составот на аграрниот фонд и дефинитивно ќе им бидат разделени со аграрната реформа²⁾.

Независно од енергичните укажувања на соодветните државни органи дека „не би требало ниту во било кој случај да се допушти фактичко заземање на земјата од страна на наполичарите“, во повеќе извештаи од теренот сепак се признава дека наполичарите „самоволно ја заземаат земјата“³⁾. Државата настојувала од напуштените имоти да ги истисне и останатите категории земјоделски производители кои не можеле со документ да го докажат својот сопственички однос над земјата.

Од расположивите документи не може да се види дека државата во сите случаи успевала да ги истисне наполичарите и другите категории селани од имотите на бившите чифлик-

²⁾ Архив на Југославија, фонд на Министерството за финансии, фасцикла 151, архивска единица 234. (Во натамошниот текст: АЈ, МФ и бројки.)

³⁾ АЈ, МФ, 151—234.

сајбии. Според податоците за издавање на ваквите имоти под закуп, посредно може да се заклучи дека државата сепак не допуштила беспословничките имоти да бидат заземени од нивните поранешни обработувачи.

Закупците на име закуп плаќале на државата одредена сума пари. Закупот траел една година. Земјата ја обработувале семејствата кои немале доволно земја. Засејувањето се вршело со семе кое секоја година било оставано од тековната реколта. Останатиот дел се делел на две половини: едната ја добивал закупувачот, а другата им припаѓала на семејствата што ја обработувале земјата.

Од писмените договори кои биле склучувани со закупувачите може да се види дека издавањето на овие имоти под закуп редовно се вршело преку јавни лицитации. Закупувачот бил должен веднаш да плати половина од сумата, додека другата половина ја подмирувал по истекот на шестиот месец. При неисполнувањето на обврските од закупувачите државата имала право по егзекутивен пат да ги наплати своите побарувања. Закупувачот можел да го пренесе правото на закуп на друго лице само со одобрение на Министерството за финансии. Државата го задржувала правото да го раскине закупничкиот договор без било каков надоместок на закупувачот⁴⁾.

Многу имоти биле издавани под закуп на разни лихвари и шпекуланти. Со поткупување на лицата задолжени за лицитациите и за определување на височината на закупот тие ги земале имотите во закуп по многу ниски цени, не придржувајќи се потоа кон договорот и безмилосно експлоатирајќи ги селаните кои ги обработувале имотите. Ваквите закупувачи не им оставале на производителите ниту семе за новата сеидба, како што било предвидено со договорите за закуп.

„И не само тоа — се вели во истиот извештај — туку овие лихвари (закупувачи) на чифлиците земаат и сено, па дури и зеленчук и овоштие, што барем во последно време не се практикуваше. И кога од зеленчукот не ќе најдат толку колку што би се заситил незаситниот апетит на закупувачите, тие под заштита на финансиските и полициските власти сами проценуваат колку од прилика може да има лубеници и самоволно ценеле една ока лубеница по 80 пари (четири гроша), а така и пиперките, и бидејќи чифчиите опљачкани од закупувачите нема од каде да платат, тогаш закупувачите со државните органи насилно им го одземаат она малку жито што им останало за исхрана — произволно го проценувале како надоместок за зеленчукот. Селаните ова чудо од плъчкање го гледаат со насолзени очи не смеејќи да трепнат, бидејќи закупу-

⁴⁾ АЈ, МФ, 79—131.

вачите ги штитат наперените бајонети на жандарите, кои се тука за да го заштитат пљачкањето на овие лихвари закупувачи⁵⁾.

Приложение неколку документи потекнуваат од фондот на Министерството за финансии при Архивот на Југославија во Белград и претставуваат преписка помеѓу среските финансиски управи и Министерството за финансии, односно Генералната дирекција на државните добра која била во неговиот состав. Во документите се изнесени проблемите во врска со ползувањето на имотите на бившите чифликсајбии во Беровска, Пехчевска, Крушевска и Битолска општина, а со сигурност може да се претпостави дека со истите проблеми било соочено тогашното селанство и во другите краишта на Вардарска Македонија. Натомошните истражувања на архивските извори бездруго ќе помогнат поцелосно да се согледаат и инаку сложените аграрно-производствени односи во Вардарска Македонија наследени од периодот на турското владеење, кои во условите на засилено спроведување на аграрната реформа и колонизацијата во годините непосредно по завршувањето на Првата светска војна уште повеќе биле замрсени и усложнети.

Док. бр. 1.

СРЕСКА ФИНАНСИСКА УПРАВА
на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците
ЗА СРЕЗ МАЛЕШКИ, С. У. Бр. 1999
9 ЈУНИ 1920 г. ВО БЕРОВО

ДО Генералната дирекција на државните добра
Белград

Чест ми е да Ве известам дека во оп. Пехчевска и Беровска, а во подрачјето на оваа Управа, има многу напуштени турски имоти, а имено: куќи, ливади, сливарници и друго зиратно земјиште за кои се грижи старателскиот судија, а преку старателот што го определува оп. суд во чишто атар се наоѓаат напуштените имоти.

Од приватна страна, но сигурна, дознав дека старателскиот судија од Струмица веќе неколку пати од претседателот на оп. Пехчевска и Беровска барал да определи старатели на тие напуштени имоти, кои жетвата од истите ќе ја приберат и добиените пари од тие засеани површини ќе ги предаваат на старателскиот судија, со награда која по законот е определена за старателите. Меѓутоа, старателскиот судија бил секогаш известуван дека кобајаги никој не сака да се прифати за старател на тие имоти затоа што наградата е мала.

⁵⁾ АЈ, МФ, 151—234.

Бидејќи оваа година сеидбата во овој крај е многу добра, а особено се учинаа сеното и сливите на тие напуштени имоти, ако од денес па натаму за 15 дена наредите споменатите имоти да ги издаде за оваа год. под закуп оваа Управа, јас Ве уверувам дека би се добил приход од најмалку 20.000 дин. и повеќе, а ако тоа не го направите, јас Ве уверувам дека сето тоа ќе отиде во џебовите на нечесни луѓе и дека од сето тоа државата нема да види во својата каса ниту 5.000 дин.

Со сливарниците уште би можело и да се причека месец дена, па дури и малку повеќе, но со ливадите не може ниту 15 дена, бидејќи сеното веќе стаса за косидба и ако се остави да презрее, тогаш никој не ќе сака за ништо да го купи.

Потпишаниот знае дека финан. управи немаат должност таквите имоти да ги издаваат под закуп и за нив да се грижат, но бидејќи истите се на подрачјето на оваа Управа, тоа должноста ми налага за ова да Ве известам и замолам во интерес на државата да издејствувате кај господинот министер на правдата итна наредба Струмичкиот прв. суд да ги издаде под закуп по список, па добиениот приход да го подели сразмерно според големината и квалитетот на напуштениот имот.

Во случај да издејствувате оваа Управа да ги издаде тие имоти под закуп преку јавна лицитација, тогаш молам да не барате секоја парцела да се издаде под закуп со посебен лицитационен протокол, туку со еден протокол сите напуштени имоти во оп. Пехчевска и со друг во оп. Беровска, затоа што оваа Управа моментно нема список на тие напуштени имоти, туку истите би морала да ги бара од оп. судови, поради што однапред тврдам дека бараните списоци нема да ги испратат навреме, бидејќи не им е во интерес оваа иста Управа или Прв. суд да ги издава под закуп, оти видно дека оваа Управа ги издаде под закуп оваа година муџаирските имоти во оваа општина за 6.011 дин., додека истите имоти мин. год. ги издаде туку пол. власт за неполни 1.500 дин.

Итно е.

Ш Е Ф,
Потпис нечитлив

Док. бр. 2

МИНИСТЕРСТВО ЗА ФИНАНСИИ
на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците
Генерална дирекција на државните добра
Бр. 1260, 17 јуни 1920 г.
БЕЛГРАД

До финансиската управа
Берово

Бессопственичките имоти во своето подрачје ќе ги издаде управата под закуп за оваа година, приходот ќе го внесе во

касата — ќе го прикаже како вонреден приход од беспоспственничките имоти за оваа година — и ќе го држи како дополнителен до идната наредба.

Го застапува
Генер. директор
Потпис нечитлив

Док. бр. 3

КРАЛСТВО НА СРБИТЕ, ХРВАТИТЕ И СЛОВЕНЦИТЕ
МАЛЕШКА СРЕСКА ФИНАНСИСКА УПРАВА

С. Ф. У. Бр. 2158, 3 јули 1920 г.

Б Е Р О В О

До Генералната дирекција на државните добра
Белград

Според телеграфската наредба на оваа Дирекција бр. 1378 од 1. ов. месец, оваа Управа има чест да Ви го испрати протоколот од лицитацијата за издавање под закуп за оваа 1920 год. на сите беспоспственнички имоти во општ. Пехчевска, кои се запишани во приложените списоци што оваа Управа ги доби од страна на судот на општ. Пехчевска, како и сите оние беспоспственнички имоти кои во овие списоци не се запишани, било од незнаење, било од невнимание од страна на судот на општ. Пехчевска, а за кои позитивно се знае или утврди дека им припаѓаат на побегнатите „Турци“, а кои ги има уште два пати повеќе отколку што судот на општ. Пехчевска ги запишал, и според тоа, потпишаниот да го издадеше под закуп само она што е запишано, тогаш не би се добиеле ниту 20.000 дин. бидејќи најдобрите ниви, ливади и сливарници не се запишани. Од тие причини и поради недостаток на време оваа Управа ги издаде под закуп за оваа година по список, и затоа што беше во прашање за неколку дена, додека да завршат определени непотребни процедури, да и пропаднат на државата 60.000 дин. како што беше случај минатата година, за што во таа намера и беа упатени една или две телеграми на оваа Дирекција, потпишани од страна на неколку неранимајковци од Пехчево подговорени токму од оние кои цел ден лицитирале од 9 часот пред до 17 1/2 часот по пладне и потпишале лицитационен протокол дека веќе нема да лицитираат.

Бидејќи со решение на господинот министер за финансии бр. 1378 до 29 мин. месец оваа лицитација е одобрена, тоа сега Ви се испраќа протокол од лицитацијата со списоци на напуштените имоти и сите други акти кои се однесуваат на оваа

лицитација, со молба да ги погледате и со враќањето на истите да ги ставите своите забелешки, како би можела оваа Управа кон истите да се придржува.

Во исто време Ве молиме за извештај, како од закуштите ќе се изврши наплатување од излицитираната цена — во една, две или три рати и во кое време, бидејќи за сега е наплатена само законската кауција.

Напуштените имоти во општ. Беровска оваа Управа на ист начин ќе ги издаде на ден 4 јули оваа година, а во општината Владимирска на ден 7 или 8 ов. месец, за што исто така ќе бидете известени истиот ден.

Ш Е Ф,
Потпис нечитлив

Док. бр. 4
СРЕСКА ФИНАНСИСКА УПРАВА
СР. У. Бр. 6182, 29. XII 1921 г.
К Р У Ш Е В О

До Генералната дирекција на државните добра
Министерство за финансии

Белград

Управата има чест да го достави следново:

Оваа година преку јавна лицитација издадени се под едногодишен закуп од бессиопственичките имоти во општ. Алдначка и тоа:

Имотите на: Исмед Сулејмановиќ, Сали Османовиќ, Речеп Сулејмановиќ и Тефик Исмаили Чакревиќ; но бидејќи на гореспоменатите имоти не постои чифчиски однос, тоа Управата за годината што настапува остави семе како горните имоти би се засеале и издаде под закуп, бидејќи тука нема чифчи, туку исполции турци коишто пред 3—4 години се доселиле на тие имоти.

Наедно Управата моли за известување: дали нејзиниот предлог е на место или се коси со Уставот, бидејќи како што е споменато тука не постои чифчиски однос.

Наедно Управата има чест да ја замоли Дирекцијата за потребните чекори кај Министерството за Аграрна реформа по актот на таа Дирекција бр. 4368 од 21. X 1921 г.

Даночник,
Потпис нечитлив

В. Д. ШЕФ,
Потпис нечитлив,

Док. бр. 5
МИНИСТЕРСТВО ЗА ФИНАНСИИ
на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците
Генерална Дирекција на државните добра
Бр. 106. 10. I 1921 г.
Б Е Л Г Р А Д

До АГРАРНОТО ПОВЕРЕНСТВО
Б И Т О Л А

Претходниот акт на фин. управа се доставува на Поверенството со молба истото да повели да и издаде на Управата потребни упатства по нејзините прашања.

Дирекцијата е на мислење дека со оглед на дефинитивно уште нерасчистената природа на односите на овие наполичари кон имотот, од истите до конечното спроведување на аграрната реформа би требало да се наплатува определена закупнина, која Поверенството ќе ја одреди во договор со Управата, а од која $\frac{3}{4}$ би оделе во државната каса во согласност со постојните претходни одредби.

Дирекцијата обрнува внимание и на фактот дека во никој случај не би требало да се допушти фактичко заземање на земјата од наполичарите по чисто нивна оценка, тоа што таа поделба би била произволна и би му дала на некого повеќе отколку што му е потребно и обратно, туку односниот имот ќе се раздели од Поверенството според потребата.

Дирекцијата ова свое барање го засновува на фактот што ова се наполичари, па нивниот однос ќе се регулира слично со односот на кметовите и чифчиите, та не би било умесно да се допушти еден ваков оригинален начин на стекнување на сопственост, по кој секој наполичар ќе земе од беговската земја колку сака.

Дирекцијата моли за извештај по одлуката на Поверенството за ова прашање.

Генерален директор,
Потпис нечитлив

Док. бр. 6
КРАЛСТВОТО НА СРБИТЕ, ХРВАТИТЕ И СЛОВЕНЦИТЕ
Главно поверенство за аграрна реформа
Бр. 6638, 4. III 1922 г.
С К О П Ј Е

До Окружниот аграрен повереник — Битола

Сите бивши сопственици не се поданици на нашето Кралство, туку пред нашата власт побегнале во Цариград, а своите земји ги напуштиле. Тоа се гледа од извештајот на општин-

скиот суд бр. 156. Според тоа, со нивните имоти ќе се постапи според прописите на одредбите за бессопственичките имоти непрекинато и дотогаш додека било кој не го докаже спротивното. Ниту именуваните лица како „чифчии“ не можат да бидат третирани затоа што се на имотот по заминувањето на бивш. сопственици со главните командни турски армии на Зеки—паша кого ние до колена го побивме и со сабја го извојувавме ослободувањето на овие краишта! Напротив, тие има да се сметаат како самоволни заземачи додека спротивното не го докажат, и како такви од имотите да се истиснат. Ако пак тие се наши државјани и ги исполнат условите според уредбата за населување, тогаш ќе им се даде земја по нормите, по можност истата.

В. Д. ГЛАВЕН ПОВЕРЕНИК
Инспектор,
Потпис нечитлив

Док. бр. 7

МИНИСТЕРСТВО ЗА ФИНАНСИИ
на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците
Генерална дирекција на државните добра
Бр. 1415, 18 март 1922 г.
БЕЛГРАД

До Ср. финансиска управа
Крушево

На прашањето на Управата бр. 6182 од 29. XII 1921 година се дава следново соопштение:

Бившите сопственици на имотите Мехмед Сулејмановиќ, Сали Османовиќ, Реџеп Сулејмановиќ и Тефик Исмаил побегнале од нашата земја во Цариград и според тоа не се наши поданици, па со нивните имоти ќе управува државата.

Што се однесува до исполциите, кои на овие имоти работеле 3—4 години, според објаснувањето на Главното поверенство на Министерството за аграрна реформа во Скопје, од 1 март оваа година бр. 6638, не можат да се сметаат како чифчии, туку како самоволни заземачи, ако на имотите влегле без одобрение било на која власт, та со нив има да се постапува по чл. 375-а од Казн. зак.

Претходното се доставува на Управата заради управување.

Експ. 27. III

Генерален директор